

Солдаткіна Анастасія Валеріївна
студентка спеціальності «Право»
Сумського національного аграрного університету
Soldatkina Anastasiia
Student of the
Sumy National Agrarian University

Науковий керівник:
Котвяковський Юрій Олександрович
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя
Сумський національний аграрний університет

DOI: 10.25313/2520-2057-2023-19-9393

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВОДЖЕННЯ У СПРАВАХ
ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ
СПОСОБИ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ У СФЕРІ ШЛЮБНИХ
ВІДНОСИН В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ**

**PECULIARITIES OF PROCEEDINGS IN DIVORCE CASES
AND ALTERNATIVE METHODS OF SETTLING
DISPUTES IN THE FIELD OF MARITAL RELATIONS
UNDER MARTIAL LAW**

Анотація. Незважаючи на військовий стан в Україні люди так само продовжують розлучатись. Навіть в таких непротих умовах держава має й на далі забезпечувати право громадян на укладання актів цивільного стану, в тому числі це стосується і розірвання шлюбу. Не можна не оминати той факт, що за роки повномасштабного вторгнення з'явилися певні нюанси в такому процесі як розірвання шлюбу. Дані кейси можуть бути доволі корисними для іноземних науковців, які вивчають тему розірвання шлюбу у країнах зі схожою політичною ситуацією. У зв'язку з цим, дуже важливим аспектом даної наукової роботи є аналіз можливих проблемних питань, що виникають при розірванні шлюбу під час військового стану. Навіть в умовах військового стану держава продовжує забезпечувати громадянам країни, а також іноземцям право на розірвання шлюбу як в судовому порядку, так і в органах реєстрації актів цивільного стану. І не можна не відмітити, що тим самим інститут реєстрації актів цивільного стану постійно функціонує, а також удосконалюється, навіть не зважаючи на військовий стан в країні. Людина так само лишається в Україні найвищою соціальною цінністю, а держава гарантом цього.

Ключові слова: шлюб, розірвання шлюбу, сім'я, військовий стан, реєстрація актів цивільного стану, судове провадження, медіація.

Summary. Despite the state of war in Ukraine, people continue to divorce. Even in such challenging conditions, the state must still ensure citizens' right to conclude acts of civil status, including divorce. It is noteworthy that over the years of full-scale invasion, certain nuances have emerged in the divorce process. These cases can be valuable for foreign scholars studying divorce in countries with a similar political situation. Therefore, a crucial aspect of this research is the analysis of possible issues arising during divorce in a state of war. Even in times of war, the state continues to provide citizens, as well as foreigners, with the right to divorce both through legal proceedings and in civil registration authorities. It is worth noting that the institution of civil registration consistently functions and improves, despite the ongoing state of war in the country. The individual remains the highest social value in Ukraine, and the state is the guarantor of this.

Key words: marriage, dissolution of marriage, family, martial law, registration of civil status acts, legal proceedings, mediation.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України негативно вплинуло на всі сфери життя і, на жаль, не оминувало воно і сімейні стосунки. В умовах військового стану пари в Україні продовжують розлучатись. Треба визнати, що кількість розлучень в нашій країні залишається досить високою. Щоб зрозуміти актуальність даного питання, достатньо відкрити Єдиний державний реєстр судових рішень з задачею для пошуку «розірвання шлюбу» і побачити, що кількість рішень про розірвання шлюбу з початку повномасштабного вторгнення давно вже перевищила за 100 тисяч. А саме, за даними Міністерства юстиції України, з початку повномасштабного вторгнення і до теперішнього моменту, понад 200 тисяч пар розлучилися.

Причин розлучення українців у 2022–2023 роках може бути безліч, оскільки є великий тиск та вплив на нервову систему та звичне розуміння планів та цілей, стрес і зміна пріоритетів українців, що пов'язані з повномасштабним вторгненням. Також, однією з причин може бути те, що значна кількість чоловік вимушена була залишити свої сім'ї задля того, щоб захищати Батьківщину. Натомість жінкам з дітьми довелося виїхати з України.

Розлучення є абсолютно добровільним волевиявленням жінки та чоловіка і військовий стан в Україні жодним чином не обмежує це право. Та є свої нюанси у зв'язку з повномасштабним вторгненням армії РФ до України. Так, є дуже важливим моментом, з'ясування та аналіз процедури розірвання шлюбу, чи відбулись якісь зміни та варто звернути увагу на проблемні питання, щодо даної процедури, якщо такі існують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-теоретичне підґрунтя дослідження питань розірвання шлюбу під час військового стану було розроблено такими науковцями: Бабенко Ю. М., Генкіним Д. В., Гопанчуком В. С., Гранатовою К. О., Гриньком С. Д., Грицишиною Л. В., Данкевич М. В., Дзером О. В., Дзюбою О. В., Колесник І. Г., Кравцовою Т. В., Луцем В. В., Мананковою Р. П., Масловим В. М., Менджулом М. В., Пунда О. О., Ромовською З. В., Спасова К. І., та іншими.

Метою дослідження даної наукової роботи є з'ясування варіантів розірвання шлюбу під час військового стану, а також їх особливостей, з'ясувати чи вплинув військовий стан на процес розірвання шлюбу та чи можливо удосконалити національне законодавство України, шляхом застосування альтернативних способів врегулювання спорів у сфері шлюбних відносин в умовах військового стану.

Виклад основного матеріалу. Спершу, важливо розібратись яким саме може бути алгоритм дій у разі, якщо хоч один з подружжя вирішив розірвати шлюб. Так, якщо подружжя перебуває на території України, розірвання шлюбу можливе:

- 1) через РАЦС;
- 2) у судовому порядку.

Перший варіант підходить тим, у кого відсутні спільні неповнолітні діти та обидва з подружжя мають намір розлучитись. У разі, якщо приймається таке рішення, то відповідну заяву необхідно подати до органу РАЦСУ за місцем проживання одного з подружжя.

Другий варіант, а саме звернення до суду відбувається у разі, якщо подружжя має спільних неповнолітніх дітей або у разі, якщо один із подружжя не відмовляється давати згоду на розірвання шлюбу. В такому випадку, подається позовна заява відповідного характеру та справу буде розглянуто за правилами позовного провадження. Варто зазначити, що коли подружжя має спільних дітей, у випадку якщо одного з подружжя було позбавлено волі, за заявою будь-кого з подружжя суд може розглянути справу у формі окремого провадження.

Так склалося, що багато жінок разом з дітьми виїхало за кордон у зв'язку з окупацією певних регіонів, постійними обстрілами та можливими ракетними ударами. Та і в такому випадку, а саме у разі якщо один з подружжя чи обидва перебувають за кордоном, можна розлучитись. У разі, якщо у подружжя відсутні повнолітні діти, то для розірвання шлюбу достатньо звернутись до найближчого консульства України. Але у випадку, якщо одна зі сторін проти чи подружжя має спільних неповнолітніх дітей — розірвання шлюбу буде можливе тільки в судовому порядку і тільки на території України.

Також, може бути така ситуація, що в тому регіоні, де перебуває подружжя, що виявило бажання розлучитись не працюють ні суди, ні РАЦС. І в такому випадку є вихід. Заяву про розірвання шлюбу можна подати онлайн чи поштою до іншого органу РАЦСУ. Це варто уточнити на місці або за телефоном. Зокрема, відповідно до пункту 14 Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5, та змінам до наказу від 13 грудня 2022 року № 5594/5, можуть оформити розлучення у будь-якому працюючому органі РАЦС [5]. У випадку, якщо не працюють суди, позовну заяву можна подати за місцем проживання чи перебування відповідача.

Може й скластись ситуація, в якій один з подружжя перебуває на тимчасово окупованій території. В цьому випадку розірвання шлюбу можливе тільки в судовому порядку. Спершу необхідно визначити суд до якого можна звернутись. Повноваження судів щодо розгляду справ за територіальною підсудністю можна переглянути на сайті Верховного Суду. Так, наприклад, якщо один з подружжя зареєстрований в Краматорську, то логічно було б звернутись до Краматорського суду Донецької області, але наразі територіальна підсудність

справ належить Індустріальному районному суду м. Дніпропетровська. Та як вже було зазначено, важливо перевіряти територіальну підсудність на сайті Верховного суду. Можливий і такий випадок, коли місце перебування відповідача невідоме, у зв'язку з чим відсутня можливість повідомити його про дату, час та місце судового розгляду. В такому випадку, відповідна інформація може бути розміщена на офіційному веб-порталі судової влади України.

Варто зазначити, що веб-портал судової влади України — це чудовий та прогресивний вклад у розвиток судової системи нашої держави. Оскільки час не зупиняється, а судам варто йти в крок із розвитком нових технологій.

Також, одним не описаним раніше в даній статті варіантом лишається розлучення в Україні з іноземцем. В цьому випадку, шлюбні відносини також можна припинити або через РАЦС, або в судовому порядку. У першому випадку іноземець має написати заяву про розірвання шлюбу, в обов'язково порядку нотаріально засвідчити дану заяву та переслати в Україну. Після цього, заява перекладається на українську мову, також нотаріально засвідчується і вже потім подається до РАЦСУ. Та у випадку розірвання шлюбу у судовому порядку, необхідно врахувати чи є між країною громадянам якої є іноземець та Україною певні міжнародні договори, що могли б регулювати питання, щодо вирішення цивільних та сімейних прав. У разі, якщо міжнародний договір відсутній, то застосовуються норми Закону України «Про міжнародне приватне право».

Зазначу, що розірвати шлюб з «іноземним елементом» в Україні можливо, якщо на території України відповідач має зареєстроване місце проживання чи перебування, а також якщо шлюб укладався в Україні [13, с. 1].

Окремо варто згадати процедуру встановлення фактів розірвання шлюбу, згідно частини третьої статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків [7]. Але 07 травня 2022 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України», яким, зокрема, частину третю статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» доповнено словами «крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану» [6].

Відповідно до пункту 4 частини першої статті 315 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) суд розглядає справи про встановлення факту розірвання шлюбу [14].

На особливу увагу заслуговують випадки, коли чоловікові та дружині доводиться розривати шлюб двічі: спочатку на окупованій території відповідно до законодавства країни-інтервента, а потім в Україні відповідно до чинного національного законодавства.

Таким чином, особа, яка вже розірвала шлюб на тимчасово окупованій території та має свідоцтво про розірвання шлюбу, видане окупаційною владою, не може бути позбавлена права на отримання допомоги у зв'язку з розірванням шлюбу на тимчасово окупованій території. Особа, яка має свідоцтво про розірвання шлюбу, видане окупаційною владою, і яка вже розірвала шлюб на тимчасово окупованій території, може, звернувшись до суду, встановити факт розірвання шлюбу відповідно до чинного національного законодавства України та згодом отримати законне українське свідоцтво про розірвання шлюбу. Така заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за фактичним місцем проживання особи відповідно до положень Цивільного процесуального кодексу України.

Заява повинна містити наступну інформацію:

- фати, які позивач просить встановити;
- причини, з яких неможливо отримати або відновити документи, що підтверджують такі факти;
- докази, що підтверджують такі факти, тобто свідоцтво про розірвання шлюбу на тимчасово окупованій території, відмова органу державної реєстрації актів цивільного стану (у письмовій формі).

Слід зазначити, що при подачі заяви про встановлення факту розірвання шлюбу на тимчасово непідконтрольній Україні території заявник повинен сплатити судовий збір у розмірі 0,2% прожиткового мінімуму для працездатних осіб, відповідно до чинного національного законодавства про встановлення судового збору [11].

Після ухвалення рішення у справі та набрання ним законної сили, органи державної реєстрації актів цивільного стану мають право видати свідоцтво про розірвання шлюбу між колишнім подружжям. Вивчення справ, зареєстрованих в Єдиному державному реєстрі судових рішень про розірвання шлюбу з особами, які проживають на тимчасово окупованих територіях, показало, що кількість заяв про встановлення юридичного факту розірвання шлюбу зросла з початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації в Україну [9].

Так, є варіант вдосконалення процесуального законодавства, який сприяв би вирішенню проблемних аспектів та питань досліджуваної теми, що можуть виникати під час розірвання шлюбу в умовах військового стану, а саме — медіація. Це

ефективна, багатогранна та гнучка процедура, яка дозволяє сторонам досягти найбільш прийняттого вирішення спору для обох партнерів.

Медіація — позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [10].

В сучасному правовому розумінні інститут медіації є доволі новою процедурою, хоча певні її риси спостерігаються і в судовому процесі, коли, наприклад, у справі про розірвання шлюбу, надають 30 днів для примирення, але ж під час цього періоду суд ніяк не взаємодіє з подружжям, не дізнаючись істинні мотиви розірвання шлюбу та не сприяє їхньому примиренню. Так, у той час, як судові органи при розгляді справ про розірвання шлюбу вирішують суперечки суто з правової позиції, звернення до медіатора з метою врегулювання конфлікту дозволяє підійти до шлюбнорозлучного питання комплексніше [3, с. 1].

Процедура медіації дозволяє не тільки урізноманітнити правосуддя, а ще й зробити його більш гнучким. Це пов'язано з тим, що мета медіації полягає в усуненні самих причин розірвання шлюбу. Ще один не менш позитивний момент — це можливість прискорити процес вирішення спору при розірванні шлюбу. Залучення медіатора допоможе розібратись в причинах, наслідках розірвання шлюбу або ж навіть запобігти цьому та зміцнити і гармонізувати сімейні відносини.

На мою думку, закон України «Про медіацію» досить чітко передбачає цю процедуру. Було б правильно застосовувати норми даного закону в цивільному процесуальному судочинстві, як процедуру досудового врегулювання спорів при вирішенні можливих проблемних питань розірвання шлюбу.

Для коректного застосування закону України «Про медіацію» варто чітко визначити правила поведінки медіаторів під час вирішення проблемних питань у процедурі розірвання шлюбу, що стало причиною такого рішення, наприклад, таких як виявлення факту присутності домашнього насильства або серйозних порушень прав та інтересів одного із подружжя.

Медіація — це чудовий варіант для збереження шлюбних відносин, особливо, якщо партнери мають дитину від спільного шлюбу, адже саме за допомогою медіації є можливість почути одне одного, отримати конструктивне рішення. Процедура медіації може бути використана не тільки задля збереження шлюбних відносин, вона також корисна у разі, якщо подружжя чітко визначило, що хочуть розірвати шлюб, але перед ними поставили конфліктні питання, які в судовому засіданні вирішуються довготривалою процедурою.

Для того, щоб популяризувати серед населення процедуру медіації в Україні, необхідно надавати

більше інформації щодо неї, проводити лекції, семінари. Було б правильно розробити план процедури медіації з питань розірвання шлюбу, хоча б в тестовому варіанті. Всебічно дослідити всі можливі наслідки проведення такої процедури, зібрати інформацію з приводу результатів та оформити звіт.

На жаль, українцям важко збагнути наскільки гарним рішенням є процедура медіації та наскільки сильно вона допомагає зберегти час. Відзначаю, що в деяких країнах Європи, в США та Японії сімейні спорти навіть не розглядаються без попередньої процедури медіації. Оскільки в Україні існує процедура досудового вирішення спорів, я впевнена, що популяризувати медіацію в найближчі 5–10 років є можливим. Так, якщо використовувати процедуру медіації, можна буде запобігти надмірному навантаженню судової системи, що посприяє більш якісному та швидкому прийняттю рішень у справах.

Підсумовуючи думку з приводу важливості розвитку процедури медіації в Україні, варто зазначити, що медіація — це цивілізований діалог між сторонами, де присутній професійний медіатор, що створює атмосферу довіри, в якій можливо обговорити всі проблемні питання, які є важливими для обох партнерів. Також, це можливість залучити людину, що особисто не зацікавлена в тому, щоб ставати на чийсь бік, а неупереджено та професійно може допомогти вирішити більше або й всі конфліктні питання. Медіація — це чудовий сучасний механізм урегулювання спорів, що допоможе не тільки не загострювати конфлікти, а ще й заощадити час, кошти на судовий збір та адвокатів і не погіршувати моральний стан та нервову систему, що і так є доволі хиткою у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

Висновок. Отже, в підсумку можна зазначити, що розірвання шлюбу — це, в першу чергу, психологічно складне рішення. Є безліч різних причин, чому подружжя може прийняти рішення з приводу розірвання шлюбу. На жаль, повномасштабне вторгнення російської федерації не посприяло зменшенню винесених рішень про розірвання шлюбу.

Військовий стан ускладнив прийняття рішення у справах про розірвання шлюбу, зокрема й тому, що таке рішення може бути імпульсивним та прийнятим у стані сильного душевного переживання, що може бути пов'язане з багатьма факторами, що несуть за собою військові дії. Важливо враховувати психологічний вплив військового стану на подружні відносини, а в цьому якраз може допомогти процедура медіації.

У контексті провадження справимо розірвання шлюбу в умовах військового стану, суди мають велику відповідальність, бо повинні враховувати інтереси всіх сторін даного процесу, особливо дітей, для яких варто мінімізувати стрес, що можна

отримати під час судового розгляду справи про розірвання шлюбу.

Розірвання шлюбу залишається неприємним та іноді болючим процесом для всіх сторін, оскільки невідомо скільки ще в Україні буде тривати

військовий час, треба вже зараз починати удосконалювати та спрощувати дану процедуру, як мінімум для того, щоб зменшити кількість стресу та втрати ресурсів, які можна використовувати у відновленні України після закінчення війни.

Література

1. Бабенко Ю. Розлучення в Україні 2022: як розлучитись під час війни. *MITRAX: вебсайт*. 2022. <https://mitrax.com.ua/uk/blog/rozluchennya-v-ukraini-2022-yak-rozluchitis-pid-chas-vijni/> (дата звернення: 10.11.2023).
2. Грицишина Л.В. Припинення шлюбу в сімейному праві: дис. на здобуття ступеня доктора філософії. Хмельницький, 2022. 227 с.
3. Кириченко Т.С. Медіація як форма захисту прав подружжя під час розірвання шлюбу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 119–121.
4. Конвенція про захист прав людини і основних свобод. Документ № 995_004 від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.11.2023).
5. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : Наказ Міністерства юстиції України № 52/5 від 18.10.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення: 10.11.2023).
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України: Закон України № 2217-IX від 21.04.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (дата звернення 10.11.2023).
7. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 26. Ст. 892. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення 10.11.2023).
8. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Постанова КМУ від 18 жовтня 2000 року № 52/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> (дата звернення 10.11.2023).
9. Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану: Розпорядження Верховного Суду від 06.03.2022 № 1/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення 10.11.2023).
10. Про медіацію: Закон України № 1875-IX від 16.11.2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення 10.11.2023).
11. Про судовий збір: Закон України № 3674-VI від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17#Text> (дата звернення 10.11.2023).
12. Про судову практику про справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 897 31 березня 1995 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-95#Text> (дата звернення 10.11.2023).
13. Спасова К.І. Розірвання шлюбу в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. м. Одеса, 17 червня 2022 р. С. 653–655.*
14. Цивільний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 10.11.2023).